

KIZILCAPINAR DEFİNESİ'NDEKİ KİSTOPHORLAR*

Cistophors in Kızılcapınar Hoard

(Makale Geliş Tarihi: 25.11.2019/ Kabul Tarihi: 03.12.2019)

Ali Yalçın TAVUKÇU**

Mesut CEYLAN***

Öz

Batı Anadolu'daki Helenistik Dönemin en önemli gümüş sikkelerinden olan Kistophorlar, Roma Cumhuriyet Dönemi ve İmparatorluk Döneminde de basılmaya devam etmiştir. MS 2. yüzyıl başlarında standart tipte ve Pergamon Krallığının hakim olduğu bölgelerde üretilen Kistophorlar, Augustus ile birlikte farklı tiplerle darp edilmeye başlamıştır. Bu sikkeler, Roma Dönemi gümüş sikkeleri arasında 3 denarius birimine denk gelecek şekilde üretilmiş ve bazı istisnalar dışında, sadece Batı Anadolu sınırları içerisinde tedavülde kalmıştır. Bu çalışmada, Aydın, Germencik, Kızılcapınar Köyünde bulunan Kızılcapınar Definesi içerisindeki Roma İmparatorluk Dönemi'nden 8 adet Kistophor incelenmiştir. Bu sikkelerden 4'ü imparator Traianus Dönemine tarihlenirken, diğerleri Julia Titi, Domitianus, Domitia ve Hadrianus Dönemlerine tarihlenen birer sikkeden oluşmaktadır. Söz konusu define içerisinde az sayıda örnekle temsil edilen Kistophorların, ön yüzlerinde Roma otoritesini yansıtan imparator ve imparatoriçe portreleri yer alırken arka yüzlerinde çeşitli tiplerin resmedildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kızılcapınar Definesi, Sikke, Kistophor

---

* Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 15.04.2019 tarihinde tamamlanan "Aydın Germencik Kızılcapınar Definesi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü; *Assoc. Prof. Dr. Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Archaeology*, atavukcu@atauni.edu.tr; atavukcu@gmail.com, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6047-0803>

*** Arş. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü; *Res. Asst. Dr., Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Archaeology*, mesutceylan@gmail.com; mesut.ceylan@atauni.edu.tr, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3383-0479>

Abstract

The Cistophor, one of the most important silver coins of the Hellenistic period in Western Anatolia, continued to be minted during the Roman Republican Period and the Imperial Period. In the early 2nd century AD, the Cistophors, which were produced in the standard type and in regions dominated by the Kingdom of Pergamon, began to be minted with Augustus with different types. These coins were produced to coincide with 3 denarii units among the silver coins of the Roman Period and remained in circulation only within the borders of Western Anatolia with some exceptions. In this study, 8 Cistophors from the Roman Imperial Period in Kızılcapınar Hoard in Kızılcapınar Village of Germencik, Aydın were investigated. Four of these coins are dated to the emperor Traianus Period, while the others consist of one coin dated to Julia Titi, Domitianus, Domitia and Hadrian. The cistophor, represented by a small number of examples in the hoard, have portraits of emperors and empresses reflecting Roman authority on the front, while various types are depicted on the back.

Keywords: Kızılcapınar Hoard, Coin, Cistophor.

Giriş

Anadolu, sikkelerin ilk şekillendiği ve geliştiği yer olarak çok sayıda ve çeşitlilikte sikke buluntusuna sahiptir. Bu açıdan devlet müzelerinde ve özel koleksiyonlarda farklı yollarla elde edilmiş sayısız sikke bulunmaktadır. Bu müzeler içerisinde Aydın Arkeoloji Müzesi zengin sikke seksiyonu ile dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Aydın Arkeoloji Müzesinde yer alan Kızılcapınar Definesi'ndeki Kistophorik Tetrarahmi biriminde basılan sikkeler tanıtılmış ve Kistophorlar hakkında kısa bilgi verilmiştir.

Aydın Arkeoloji Müzesine 2010 yılında satın alma yoluyla kazandırılan Kızılcapınar Definesi, Aydın il merkezine yaklaşık 27 km ve Germencik ilçe merkezine ise 5 km uzaklıkta olan Kızılcapınar Köyünde bulunmuştur (**Harita 1**). Adını yanına kurulduğu Kızılcapınar'dan alan Kızılcapınar Köyü, Büyük Menderes Ovası'nın kuzey sınırını oluşturan Aydın dağlarının batı uzantısında, Germencik ile Ortaklar arasındaki kuzeyden ovaya uzanan dere kenarında verimli ve kısmen kuzeye doğru engebeli arazinin üzerinde, Aydın-İzmir D550 karayolunun 600 m. kuzeyinde ve Aydın-İzmir D87 otoyolunun yaklaşık 1.5 km güneyinde bulunmaktadır (Göney, 1975: 37, 277; Ceylan, 2019: 10, 11). Kızılcapınar Köyü kuş uçuşu Magnesia'ya yaklaşık 3.5 km, Ephesos'a yaklaşık 19 km ve Tralleis'e yaklaşık 25 km uzaklıkta konumlanmaktadır. Bu nedenle Kızılcapınar Köyü, çevresindeki antik kentlerin yaşadığı tarihi süreçlere şahitlik etmiş ve antik çağda, Ephesos, Magnesia ve Tralleis gibi önemli antik kentler arasında ticaret yolları üzerinde stratejik bir konumda yer almıştır (Bin-

göl, 2007: s. 35) Antik Çağdan günümüze bölgede Lydia Krallığı, Kimmerler, Persler, Büyük İskender, Seleukoslar, Pergamon (Bergama) Krallığı, Romalılar ve Türklerin hakimiyeti söz konusudur (Herodotos, I, 6-29; Strabon XIV. 1. 40; Texier, 1862: s. 37; Magie, 1950/1: s. 4, 68; Magie, 1950/3: s. 5, 27-33; Bean, 1966: s. 228; Ostrogorsky, 1969: s. 453-456; Kaya, 2000: s. 121-136; Üreten, 2005: s. 199, 206; Kaya, 2005: s. 11-30; Bingöl, 2007: s. 26, 34, 35; Kurt, 2010: s. 97-11; Taşdöner, 2017: s. 1-19).

Kızılcapınar Definesi, 27 farklı imparator, imparatoriçe ve caesar sikkesi olmak üzere 929 sikkeden oluşan ve İmparator Nero'dan (MS 54-68) Severus Alexander'a (MS 222-235) kadar uzanan zaman dilimini kapsamaktadır. Definede Kistophorik Tetradrahmi biriminde, 4 adet Traianus (**Resim 4-6**), 1'er adet Julia Titi (**Resim 1**), Domitianus (**Resim 2**), Domitia (**Resim 3**) ve Hadrianus (**Resim 8**) sikkesi olmak üzere toplam 8 adet sikke bulunmaktadır.

Kistophor Darpları

Helenistik Dönem ile birlikte Büyük İskender ve ardıllarıyla devam eden yönetici portrelerinin işlendiği sikke tipleri söz konusudur (Carradice-Price, 1988: 143; Kroll, 2007: 113-122). Bu tür sikkelerin aksine MÖ 2. yüzyılda Pergamon Krallığının hakim olduğu Batı Anadolu'da üzerinde standart bir tipin hakim olduğu *Kistophor* sikkeleri basılmaya başlanmıştır (Carradice-Price, 1988: 150; Karwiese, 1995: s. 63,64). Pergamon Krallığına bağlı Pergamon, Ephesos, Smyrna, Tralleis, Laodikeia Apameia ve Sardes gibi şehirlerin içinde bulunduğu 12 şehir tarafından bir tür birlik sikkesi olarak basılan Kistophorların, ilk olarak hangi tarihte tedavüle sokuldukları konusunda farklı görüşler¹ bulunsa da MÖ 2. yüzyılın ilk çeyreği en yaygın kabul edilen tarihtir (Franke, 1968: s. 41; Mørkholm, 1979: s. 47-61; Kleiner, 1980: s. 45-52; Mørkholm, 1991: s. 187, 188; Atlan, 1993: s. 45; Aydın Tavukçu, 2002: s. 91). Kistophorlar, Rodos sisteminde yaklaşık 10-12 gr ağırlığında, genellikle tetradrahmi² biriminde basılmış ve bu nedenle bazen *Kistophorik Tetradrahmi* olarak da adlandırılmıştır (Franke, 1968: s. 41; Kleiner-Noe, 1977: s. 11; Mørkholm, 1991: s. 10, 11; Howgego, 1995: s.63). Bu sikkelerin ön yüzünde sikkeye adını veren sarmaşık ve çiçeklerden oluşan çelenk içinde Dionysos kültü³ ile alakalı *cista mystica* (=kutsal sepet/Sır sandığı) yer alırken, arka yüzlerde bir ok kılıfına/sadağına sarılmış karşılıklı iki yılan yer almaktadır. Ayrıca arka yüzlerdeki boşluklarda basıldığı yer konusunda bilgi veren işaret ve monogramlar da yer almaktadır. (Mersan, 1847: s.1-16; Mørkholm, 1991: s. 187; Atlan, 1993: s. 45).

¹ Kistophor darplarının başlangıcı konusunda Kleiner ve Noe MÖ 167 yılını önerirken, Mørkholm MÖ 175 veya 188 tarihini ve Harl ise MÖ 190'lı yılları önermektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kleiner-Noe, 1977: 10-18; Mørkholm, 1991: s 187-188; Harl, 1991: s. 293, 294.

² Didrahmi, ve drahmi biriminde kistophorlar da basılmıştır. Bkz. Tulay, 2001: s.54.

³ Pergamon'daki Dionysos ve diğer kültler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Üreten, 2004: s. 202, 203.

Pergamon Krallığının hakim olduğu şehirlerde basılan bu sikkeler, Helenistik Dönem içerisinde basılan Attika Tetradrakhmilerinden daha hafif oluşlarıyla sadece krallık içerisinde dolaşımda kalmışlardır (Kleiner-Noe, 1977: s. 124; Howgego, 1995: s.63). Pergamon Krallığının Roma'ya devredilmesinin ardından Kistophorların üzerinde Roma valilerinin (*Cistophori-Proconsulari*) ismi de yazılmıştır (Howgego, 1995: s. 66; Atlan, 1993: s. 46; Sellars, 2013: s. 42). Augustus döneminde Kistophorların üzerindeki Dionysos ile alakalı betimlerin tamamı kaybolmuş ve çeşitlenen betimler ile kullanımı süren Kistophorların⁴, Severuslar Döneminde basımına son verilmiştir (Franke, 1968: s. 41, 42; Atlan, 1993: s. 46; Tekin, 1994: s. 30). Kistophorlar, genelde Roma İmparatorluğu gümüş sikkeleri arasında 3 Denarius'a eşit sayılsalar da imparatorluğun başından itibaren zaman zaman ağırlıkları düşürülmüştür. (Sear, 1988: s. 42; Butcher-Ponting, 2014: s. 465-481).

Değerlendirme ve Sonuç

Helenistik Dönem Kistophorların standart tipolojilerinin aksine Roma İmparatorluk Dönemi'nde farklı tip ve motifler ile basılan Kistophorlar Kızılcapınar Definesi'ndeki örneklerde de görülmektedir. Kızılcapınar Definesindeki Kistophorların ön yüzlerinde otoriteyi temsilen imparator ve imparatoriçe portreleri standart şekilde yer alırken arka yüzlerde çeşitlilik söz konusudur. Julia Titi 'ye ait 1 numaralı sikkenin arka yüzünde Roma'da her evde saygı ve tapınım gören Vesta, ocak tanrıçası karşımıza çıkmaktadır. Antik Çağda aşk tanrıçası olarak bilinen Venüs, 3 numaralı Domitia sikkesinin arka yüzünü süslerken 8 numaralı Hadrianus sikkesinde ise Diana figürü elinde yay ve yanında geyiği ile resmedilmiştir. "DIANA PERG" lejantının yer aldığı 7 numaralı Traianus sikkesinde, Perge Dianası iki sütun arasında betimlenen bir diğer tiptir. Roma da askerlerin kullandığı, standart olarak da adlandırılan sancak, sikkeler üzerinde Lejyon kartalı ile karşımıza çıkmaktadır (Tulay, 2001: s. 128, 190). 2 numaralı Domitianus, 5 ve 6 numaralı Traianus sikkelerinde benzer şekilde İki lejyon sancağının arasında lejyon kartalı betimi resmedilmiştir. Son olarak 5 numaralı Traianus sikkesinde tip olarak buğday başağı destesinin seçildiğini görmekteyiz. Kızılcapınar Definesindeki sikkelerin tip çeşitliliği farklı dönemlere ait olmaları ve Roma İmparatorluğunda özellikle MS 2. yüzyılda sikke tipi çeşitliliğinin artması ile açıklanabilir (Ceylan, 2019: s. 34-36).

J. Claudiuslar ve J. Falaviuslar Döneminde basılan Kistophorik Tetradrakhmilerin neredeyse tamamı 10 gr'ın üzerinde darp edilmesine karşın, Traianus döneminde bu ağırlık 10 gr'ın altına düşmüştür (Sellars, 2013: 87, 453). Bu durum, Kızılcapınar Definesindeki Kistophorlarda da fark edilmektedir. Definedeki Traianus Dönemine ait olan 4 adet Kistophorun ağırlıkları da 10 gr'ın altındadır. Kistophorlar arasında 1 numaralı Julia Titi sikkesi 10.44 gr ile definedeki en ağır Kistophordur.

⁴ Kistophorların farklı dönemlerde kullanılan tip ve ağırlıkları için bkz. Pinder, 1855; Sellars, 2013: s. 42, 44, 48, 60, 85.

Kızılcapınar Definesindeki diğer gümüş sikkelere oranla Kistophorların sayısı oldukça azdır. Bu durum, Defineyi biriktiren kişi ya da kişilerin tercihi gibi görünse de bölgede Roma'nın merkezi darparları olan Denariusların piyasadaki hakimiyeti ile doğru orantılı olmalıdır. Bölgede gün yüzüne çıkan ve sadece Roma Dönemi Kistophorlardan oluşan definelerde⁵ vardır (Roquefeuil, 1975: s. 766-767). Ancak Roma İmparatorluk Dönemi'nde, özellikle Batı Anadolu'da, bronz sikkeleri istisna sayarsak Roma'nın merkezi gümüş sikkelerinin diğer darphanelerde basılmış gümüş sikkelere oranla piyasalarda daha yoğun olduğunu söyleyebiliriz.

Katalog

1 (Resim 1) : Julia Titi (Titus'un Kızı)

Darphane : Asia (Ephesos?) Darp tarihi belirsiz

Env. No. : 46181

Ön yüz : **[IVLI]A AVGUSTA DIVI T[IT F]**
Julia Titi'nin büstü, sağa

Arka yüz : **VEST[A]**

Vesta, oturuyor, sola; sağ elinde palladion, sol elinde asa tutuyor.

Ölçüleri : **AR** Kistop. Tetradr. (3 Den.), 6h, 10.44, 21mm, 2.9 mm

Referans : RIC II, s. 183, 231; RSC II 15; BMCRE II Dom. 258 pl.68, 6.

2 (Resim 2) : Domitianus 81-96

Darphane : Asia/Ephesos (MS 95)

Env. No. : 46186

Ön yüz : **IMP CAES DOMIT AVG GERM PM TR P XIII IMP**
XXII

İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.

Arka yüz : **COS XVII CENS PPP**

İki lejyon sancağının arasında lejyon kartalı duruyor.

Ölçüleri : **AR** Kistop. Tetradr. (3 Den.), 6h, 10.03, 24 mm, 2 mm

Referans : RIC II, s. 182, 223; RSC II 94; BMCRE II, 253.

3 (Resim 3) : Domitia (Domitianus'un karısı)

Darphane : Asia (Ephesos?) Darp tarihi belirsiz

Env. No. : 46182

Ön yüz : **[DOM]ITIA AVGUSTA**
Domitia'nın büstü, sağa

Arka yüz : **VENVS AVG**

Venus, ayakta yarı çıplak, sağa; sol elinde mızrak, sağ elinde başlık tutuyor, sol dirseğini cippusa dayamış.

⁵ Dünyanın farklı bölgelerinden çok sayıda define örneği için bkz. Coin Hoards of the Roman Empire, (<http://chre.ashmus.ox.ac.uk>).

Ölçüleri : **AR** Kistop. Tetradr. (3 Den.), 7h, 10.26, 23 mm, 2.1 mm
Referans : RIC II, s. 183, 230; RSC II 19; BMCRE II, Dom. 256 pl.68, 5

4 (Resim 4) : Traianus 98-117
Darphane : Asia (Ephesos?) Darp tarihi belirsiz
Env. No : 46183
Ön yüz : **IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GERM PM**
İmparatorun defne çelenkli başı, sağa
Arka yüz : **TR POT COS II**
Altı buğday başağı iki deste ile destelenmiş.
Ölçüleri : **AR** Kistop. Tetradr. (3 Den.), 6h, 9.55, 22 mm, 2.2 mm
Referans : RIC II, s. 296, 717; RSC II 50; BMCRE II, 710 pl. 24,17.

5 (Resim 5) : Traianus 98-117
Darphane : Asia (Ephesos?) Darp tarihi belirsiz
Env. No : 46187
Ön yüz : **IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GERM PM**
İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.
Arka yüz : **TR POT C[OS II]**
İki lejyon sancağının arasında lejyon kartalı duruyor.
Ölçüleri : **AR** Kistop. Tetradr. (3 Den.), 6h, 9.96, 22 mm, 2.3
Referans : RIC II s. 296, 719; RSC II 608; BMCRE III, s 146*; Sear 2002, 3114.

6 (Resim 6) : Traianus 98-117
Darphane : Asia (Ephesos?) Darp tarihi belirsiz
Env. No : 46592
Ön yüz : **IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GERM PM**
İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.
Arka yüz : **[T]R POT COS II**
İki lejyon sancağının arasında lejyon kartalı duruyor.
Ölçüleri : **AR** Kistop. Tetradr. (3 Den.), 6h, 9.22, 26 mm, 1,8 mm
Referans : RIC II s. 296, 719; RSC II 608; BMCRE III, s 146*; Sear 2002, 3114.

7 (Resim 7) : Traianus 98-117
Darphane : Asia (Ephesos?) Darp tarihi belirsiz
Env. No : 46184
Ön yüz : **[IMP NERVA C]AES TRAIAN AVG GE[RM PM TR PPP]**
İmparatorun defne çelenkli başı, sağa.
Arka yüz : **[D]IANA PERG** sol ve sağ boşlukta **[COS II]**
İki sütunlu tapınak içinde konik şekilde Perge Dianası
Ölçüleri : **AR** Kistop. Tetradr. (3 Den.), 6h, 9.48, 23 mm, 2 mm
Referans : RIC II, s. 296, 720; RSC II, 53; BMCRE III, 709 pl. 24, 16

8 (Resim 8) : Hadrianus 117-138

Darphane : Asia (MS 138)

Env. No : 46185

Ön yüz : **HADRIA[NVS] AVGVSTVS PP**

İmparatorun başı, sağa.

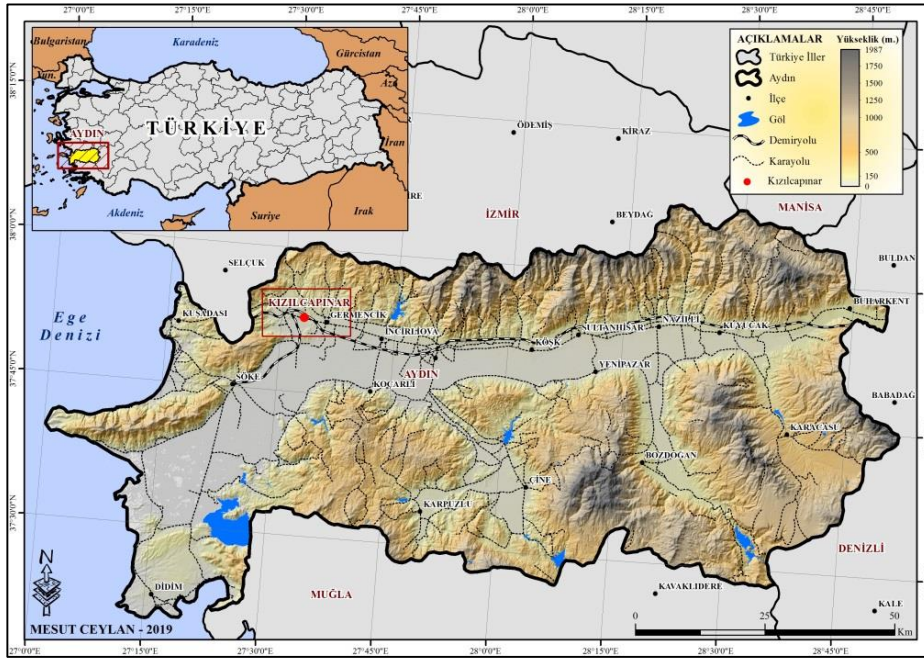
Arka yüz : **COS III**

Diana başında yüksek başlık ayakta, sola; sağ elinde patera, sol elinde yay, sağ yanında geyik.

Ölçüleri : AR Kistop. Tetradr. (3 Den.), 12h, 10.6, 25 mm, 1.9 mm

Referans : RIC II s. 400, 490; RSC II 317; BMCRE III, 1062 pl 72, 9; Pinder 72, pl. 5, 9; Herzfelder 8, pl.1, 5; Metcalf Cistophori, 26.

Harita ve Resimler

Harita 1- Kızılcapınar Definesinin bulunduğu Kızılcapınar Köyü

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Kaynakça

- Atlan, Sabahat. (1993). *Grek Sikkeleri*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Aydın Tavukçu, Zerrin. (2002). ‘‘Erzurum Müzesi’nden Bir Grup Sikke’’, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 8, s. 89-108.
- Bean, George E. (1966). *Eski Çağda Ege Bölgesi*, (Çev.: İnci Delemen), (1995), İstanbul: Arion Yayınevi.
- Bingöl, Orhan. (2007). *Beyaz Kaşlı Artemis'in Kenti Menderes Magnesiası*, İstanbul: Homer Kitabevi.
- Butcher, Kevin-Ponting, Matthew. (2014). *The Metallurgy of Roman Silver Coinage: From the Reform of Nero to the Reform of Trajan*, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Carradice, Ian- Price, Martin. (1988). *Hellen Dünyasında Sikke*, (Çev.: Oğuz Tekin), İstanbul: Homer Kitabevi.
- Ceylan, Mesut. (2019). *Aydın Germencik Kızılcapınar Definesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Coin Hoards of the Roman Empire,(<http://chre.ashmus.ox.ac.uk>)
- Franke, Peter Robert. (1968). *Roma Döneminde Küçükasya-Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı*, , (Çev.: Nezahat Baydur, Banu Theis-Baydur), (2007), İstanbul: Ege Yayınları.
- Göney, Süha. (1975). *Büyük Menderes Bölgesi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1895, Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 79, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Harl, Kenneth W. (1991). ‘‘Livy and the Date of the Introduction of the Cistophoric Tetradrachma’’, *Classical Antiquity*, 10/2, s. 268-297.
- Herodotos, (2002). *Historiai*, (Çev.: Müntekim Ökmen), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Herzfelder, H. ‘‘The Cistophori of Hadrian’’, *Numismatic Chronicle*, 16/61, 1936, s. 1-29.
- Howgego, Christopher. (1995). *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, (Çev.: Oğuz Tekin), (1998), İstanbul: Homer Kitabevi.
- Karwiese, Stefan. (1995). *Antik Nüvizmatikçe Giriş*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Kaya, Mehmet Ali. (2000). "Suriye Krallığı'nın Büyük Menderes Havzasındaki Kolonileri", *TİD*, 15/1, s. 121-136.
- Kaya, Mehmet Ali. (2005) "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24/38, s. 11-30.
- Kleiner, Fred S. (1980). "Further Reflections on the Cistophoric Coinage" , *Museum Notes (American Numismatic Society)*, 25, s. 45-52.
- Kleiner, Fred S.- Noe, Sydney P. (1977). *The Early Cistophoric Coinage*, New York: American Numismatic Society.
- Kroll, John H. (2007). "The Emergence of Ruler Portraiture on Early Hellenistic Coins: The Importance of Being Divine", Peter Schultz-Ralf von den Hof, (Ed.) *Early Hellenistic Portraiture. Image, Style, Context*, 113-122, New York: Cambridge University Press.
- Kurt, Mehmet. (2010). "Roma Cumhuriyeti'nin Anadolu Politikası ve Pergamon (Bergama) Krallığı'nın Rolü", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23, s. 97-111.
- Magie, David. (1950) *Anadolu'da Romalılar 3-Batı Anadolu Kent Devletleri*, (Çev.:Nezih Başgelen-Ömer Çapar), (2003), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Magie, David. (1950). *Anadolu'da Romalılar 1-Attalos'un Vasiyeti*, (Çev.: Nezih Başgelen-Ömer Çapar), (2001), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Mattingly, H.-Sydenham, E. A. (1926) (RIC II), *Roman Imperial Coinage Vol. II: Vespasian to Hadrian*, London: Spink and Son Ltd.
- Mattingly, Harold. (BMCRE II), (1930). *Coins of the Roman Empire in the British Museum II, Vespasian to Domitian*, London: British Museum Printed.
- Mattingly, Harold. (BMCRE III), (1936). *Coins of the Roman Empire in the British Museum, III, Nerva to Hadrian*, London: The British Museum Printed.
- Mersan, M. Du.(1847). "On The Coins Called "Cistophori"", *The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society*, Vol. 9, s. 1-16
- Metcalf, William E. (1980). *The Cistophori of Hadrian*, New York: Numismatic Studies 15, American Numismatic Society.
- Mørholm, Otto. (1979). "Some Reflections on the Cistophoric Coinage", *Museum Notes (American Numismatic Society)*, 24, s. 47-61.
- Mørholm, Otto. (1991). *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri*, (Çev.: Oğuz Tekin), İstanbul: Homer Kitabevi.

- Ostrogorsky, George (1969). *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.: Fikret Işıltan), (2011), Ankara: TTK Basımevi.
- Pinder, Moritz. (1855). *Über die Cistophoren und Über die Kaiserlichen Silbermedaillons der Römischen Provinz Asia*, Berlin.
- Roquefeuil, de, S. (1975). "Un trésor de cistophores trouvé en Turquie", *BSFN*, s. 766-767.
- Seaby, H. A. (1982). (RSC III), *Roman Silver Coins III: Pertinax to Balbinus and Pupienus*, London: Seaby.
- Sear, David R. (1988). *Roman Coins and Their Values*, London: Seaby.
- Sear, David R. (2002). *Roman Coins and Their Values Vol II*, London: Spink and Son Ltd.
- Sellars, Ian J. (2013). *The Monetary System of the Romans: A description of the Roman coinage from early times to the reform of Anastasius*, Melbourne.
- Strabon, (1993). *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika; XII, XIII, XIV)*. (Çev.: A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Taşdöner, Kevser. (2017). "II. Kyros Dönemi Batı Anadolu'da Pers Hakimiyeti: Savaş, Direniş, Kaçış ve Teslimiyet", *Tarih Okulu Dergisi*, 10, (XXX), s. 1-19.
- Tekin, Oğuz. (1994). *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti.
- Texier, Charles. (1862). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi II*, , (Çev.: Ali Suat), (2002), Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Tulay, A. S. (2001). Genel Nümitmatik Sözlüğü, İstanbul, Arkeoloji Sanat Yayınları.
- Üreten, Hüseyin. (2004). "Hellenistik Dönem Pergomon Kenti Tanrı ve Kültleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/35, s. 185-214.
- Üreten, Hüseyin. (2005). "Roma Dönemi'ne Kadar Tralleis Tarihi ve Attaloslar ile İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24 (38), s. 195-212.